

נסיונות רפואיים בגוף החי

נרשא הדין הוא: עד כמה מותר, או חייב, היחיד להקדיש עצמו לטובת החברה. עד היכן ראוי לדרוש מן היחיד או להתיר לו לסכן את חייו, אפילו סכנה כלשהיא, כדי לעזור לאנשות ע"י תרומתו למחקר רפואי, או לבריכת טפולים וסמים חדשים.

נסיונות רפואיים על בני אדם – הן ברשותם והן אפילו שלא ברשותם – נעשים כעת כמעשים בכל יום וכבר נשפך הרבה דיו בעתונות מקצועית ופופולרית. אולם לפי ידיעותי עוד לא נדונה השאלה די צורכה עפ"י ההלכה ובודאי לא הצלחנו עד עתה לפרסם את דעתה של היהדות הנאמנה על בעיה חשובה זו.

אמת היא, שגם בהתקשות המרה לגבי ניתוח המתים כבר עלתה שאלה דומה על שולחן ויכוח פומבי, אבל עקר הבעיה, איך להתייחס כלפי צורכי הצבור לטובת הרפואה, עוד לא קבלה הבהרה וברור כראוי.

לגבי נסיונות רפואיים באדם חי, יש כללים יסודיים בהלכה ובמחשבת ההלכה.

ראשית וקודם כל, לכל חי אדם יש חשיבות אין סופית, למעלה מכל ערך. והיות והאין סוף לא ניתן לחלוקה, כיון שכל חלק וחלק נשאר אין-סופי, לכן א"א לחלק את ערך החיים ולומר שלחיים של עשר שנים, או אפילו שעה אחת, יש פחות חשיבות מלחיים של שבעים שנה. או שלאדם בריא ופעיל יש יותר ערך מלחולה או גוסס הנטוה למות. כל זמן, שעוד נשמת החיים בו, הרי הוא בעל ערך אין-סופי, ויש לו חשיבות כמו לכל אדם אחר. ולכן, בלשון הזהב של הרמב"ם: "אחד ההורג את הבריא או את החולה הנטוה למות, ואפילו שהרג את הגוסס, נהרג עליו". זאת אומרת, הרוצח נהרג עליו. וכמו שאי-אפשר לחלק את האין-סוף, כך אי-אפשר להכפיל אותו ולומר, שערך של מיליון בני-אדם הוא יותר מערך של אדם אחד, אלא, בלשון המשנה: "כל המציל נפש אחת כאלו הציל עולם מלא", כלומר החיים של אדם אחד הם בדיוק יקרים כמו החיים של עולם מלא, של האנשות כולה, ומשום זה אסור בדרך-כלל למסור אפילו נפש אחת להריגה ע"י נוגשים, כדי להציל בזה שבויים אחרים, אלא יותר טוב, שימותו כולם בידי החוטפים משניתן אפילו אחד מהם להריגה.

שוב אצטט את פסק הרמב"ם: "אם אמרו להם עכו"ם תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרג כולם ולא ימסרו להם נפש אחת מישראל".

שנית – ובעקבות האמור, אנו חייבים להציל את החיים בלי להתחשב במחיר, ובלי התחשבות אם תוצאת המאמצים כרוכה עם כמה ספקות, שהרי אפילו בשביל ספק פקוח-נפש, דוחים כל מצוות

שבתורה חרץ מע"ז, שפיכת דמים וגילוי עריות מסעמים ידועים. לכן במקרים נראשים מחזר חייב להשתמש ברפואות טפוליים, שותעלותם מונחת בספק, כל אמן שאין לנו תרופה ידועה ובחונה, שיש סכוי-מה להצלחה.

שלישית - בעוד שמצוות פקח נפש חלה על כל אדם, שבידו להציל את חברו מסכנה, וכל המונע הצלה מחברו עובר על "לא תעמד על דם רעך", בכל זאת יש מחלקת בין הראשונים עד כמה רשאי או חייב אדם לסכן את חייו כדי להציל את החולה. על כל פנים, במקום שאין סכנה להצלת חברו, החיוב להוציא מידי סכנתו הוא בלי כל תנאי או הגבלה.

רביעית - כבר אמרתי, שאין הבודלים בערכי החיים בין אדם אחד לאחר, ובכן אין לנו רשות להקריב חיי בעלי מום בטף או בנפש יותר מחיי בריאים, כי תורה אחת להם ודין דיהוי כל מצוות במקום פקח-נפש חל בכלם, בלי שום הכול.

חמישית - כמו שאסור להציל את עצמו ע"י שפיכת דמים של חולתו, מטעם הסברא "דמא חזית דדמא דידך טומן ספי מדמא דחברך", כלומר, מה ראית שחיך יחזר יקרים מחיי חברך, כך נפסק להיפך, בראשונה בהגהות מיימתי, שאומרים "מאי חזית דדמא דחברך טומן ספי מדמא דידך", ולכן גם אסור למסור את עצמו, ד"א אם ודאי ימות, כדי להציל את חברו ש"בכל מקום אין דחזין נפש מפני נפש" - כלשון המשנה באהלות.

ששית - אין אדם רשאי לזחור על חייו, ואפילו לגבי קדוש השם פסק הרמב"ם ש"כל מי שנאמר בו יעבור ואל ייהרג - ונהרג ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו". כלומר רק כשהחלכה דורשת מסירוח נפש לקדש שם שמים, אז ראוי לזחור על חייו, אבל אחרת - כשאינו מצוה - גם אינו רשאי למסור את נפשו.

בעוד שקיימת מחלוקת הפוסקים בדין זה, ודעת הטור והשו"ע אינו כן, הרי חולקים רק בענין של קדוש-השם, אבל בלאו הכי, כולו עלמא מודים, שאין לאדם בעלות על חייו, ואסור לו למוטרם בהתנדבות.

שביעית - כמו כן אסור לאדם לחבל בעצמו נפש חברו, כיוון שגוף האדם הוא קניינו של הקב"ה, וכל חבלה באדם מחזרת רק לזועלת הרפואה, כמו נטח או אפילו הסרת איבר שלם, אם זה מועיל לרפואת נפשו. ומענין שלפי מקור עתיק במדרש ובראשונים, לא מל אברהם אבינו את עצמו עד שהגיע לגיל מאה, אע"פ שקיים כל התורה טרם שנתנה, ומצוות מילה בבללה, אלא שלא רצה לחבל בעצמו כי אם במצות בראש מפורשת. ואילמלא לא היה מצוה, היה נטח המילה אסור לנו.

שמינית - כבר אמרתי שאסור לאדם לזחור על חייו, ולכן לפי הדין, כשהחולה מסוכן דוקק לאיזה טיפול או נטח, עושים בו כפי הוראת רופאים, אפילו בעל-כורחו, ואין צריכים לשלל הסכמתו. הרופא חייב לרפאות לפי ראות עיניו ואינו חושש לדעת החולה, אפילו צוה ואמר

שמעדיף את המות מחיים של צער ויסורים. וכדאי להזכיר כאן דברי ר' יעקב עמדין בספר מור וקציעה על אורח חיים: "כשדש לרופא ידיעה ודאית הכרה ברורה וערשה תרופה בדוקה ממורה, ודאי לעולם כופין לחולה המסרב במקום סכנה בכל ענין ואופן, דמן התורה לרופא - לרפאותו כגון לחתוך איבר... כל כהאי גוונא ודאי עושין לו, ואפילו בעל כורחו, משום הצלת נפש... וערשים כל דבר להצלת נפשו, וכל אדם מזהר על כך משום "ולא תעמוד על דם רעך". ואין הדבר תלוי בדעתו של חולה".

תשיעית - במקרה של חולי שיש לו ברירה, או להמנע מטפול וימות אחר זמן, או לעשות בו טפול או נתוח, שספק יועיל וספק ימות מיד, אם לא יצליח, אזי, לפי הפוסקים, עדיף יותר לנסות לרפאות ברפואה שאינה בטוחה, אפילו אם הספק אינו שקול לטובתו, בתנאי שרוב מומחים הנשאלים מיעצים לו לעשותה, כדי להציל את החיים. במצב נואש יותר טוב "קום ועשה", אפילו אם יש חשש שעל ידי זה ממהרים מיתתו, מ"שב ואל תעשה", וימות ודאי ממחלתו מחוסר טפול.

ואחרון - האסור של צער בעלי חיים אינו חל במקרה שיש בו משום רפואה.

מתוך דברי הרב ע. יעקובוביץ שליט"א, רבה של יהדות בריסניה, בערב הזכרון ליום השנה השניה לפטירתו של ד"ר פ. שלזינגר ז"ל, ב' אלול, תש"ל.